

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.4.13
УДК 343.2

*Карачевська Г. Р.,
асистентка кафедри теорії права
та прав людини Українського
католицького університету
ORCID: 0000-0002-4339-2898*

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У СПРАВІ ЩОДО ОСОБИСТОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ ОСОБИ, ЗАСУДЖЕНОЇ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: АНАЛІЗ ТА ЗНАЧЕННЯ

У статті проаналізовано зміст Рішення Конституційного Суду України щодо неконституційності заборони короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань у зв'язку з винятковими особистими обставинами для довічно засуджених осіб. Визначено, що відповідна проблематика стосується права на повагу до особистого та приватного життя та заборони дискримінації. Досліджено міжнародні стандарти права на повагу до приватного життя та заборони дискримінації ув'язнених, зокрема практику ЄСПЛ щодо тимчасових виїздів засуджених з місць позбавлення волі та кримінальних правопорушень, вчинених під час таких виїздів. Визначено норми національного права, що регулюють тимчасовий виїзд з місць позбавлення. Проаналізовано правове регулювання цього питання в європейських країнах, зокрема Німеччині, Фінляндії, Польщі та Швеції, де довічно засудженим надається можливість короткострокових виїздів після відбуття певного строку покарання. Виявлено наукові тенденції до розуміння короткотермінових виїздів засуджених не як привілею, а як важливого інструменту реабілітації та соціальної реінтеграції. Розглянуто аргументацію КСУ щодо визнання заборони короткострокових виїздів довічно засуджених такою, що не відповідає Конституції України за двома параметрами: як недомірне обмеження права на приватне життя та як невиконання державою позитивного обов'язку щодо забезпечення можливості реабілітації засуджених. Відзначено проактивну позицію КСУ та встановлення високих стандартів захисту прав людини при прийнятті рішення у цій справі. Проаналізовано стан реалізації рішення КСУ та законопроект, що передбачає надання короткотермінових виїздів довічно засудженим, умови надання дозволу на такі виїзди та механізми контролю за поведінкою засуджених під час виїзду. Визначено проблемні питання відповідної законодавчої ініціативи. Окреслено роль рішення КСУ у справі щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі, для подальшого реформування цього покарання в Україні.

Ключові слова: довічне позбавлення волі; короточасний виїзд за межі установи виконання покарань у зв'язку з винятковими особистими обставинами; право на повагу до особистого та сімейного життя; заборона дискримінації; реабілітація.

Постановка проблеми. 20 грудня 2023 року Конституційний Суд України (далі - КСУ) у Рішенні №11-р(II)/2023 визнав неконституційною заборону короточасних виїздів за межі установ виконання покарання у зв'язку з винятковими обставинами для довічно засуджених осіб [1]. КСУ вже втретє розглядає справу, пов'язану з довічним позбавленням волі (попередні стосувались заміни смертної кари довічним позбавленням волі [2] та можливості зміни цього покарання більш м'яким чи умовно-дострокового звільнення від його відбування [3]. Рішення КСУ у справі щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі - логічне продовження гуманізації цього виду покарання в Україні та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів.

Справа, яку розглядав КСУ, актуалізує проблему співвідношення права на приватне життя довічно засуджених та суспільної безпеки під час їх потенційних виїздів за межі в'язниць. Відповідно до національного законодавства, довічно засуджені позбавлені можливості виїхати за межі пенітенціарних установ, до прикладу при тяжкій хворобі чи смерті рідних. Міжнародні стандарти Ради Європи, правова доктрина та зарубіжна практика не дають однозначних відповідей на питання, чи повинні довічно засуджені мати таке право, хоча і розглядають короткотермінові виїзди засуджених не лише як спосіб підтримки стосунків з

близькими, але і як важливий елемент реабілітації та соціальної реінтеграції. Ці ж міркування стали ключовими для КСУ при обґрунтуванні того, що довічно засуджені в Україні повинні мати право на такі виїзди. КСУ вказав на необхідність законодавчого врегулювання механізму короткострокових виїздів довічно засуджених. Станом на зараз це законодавче врегулювання все ще відсутнє, а законодавчі ініціативи з порушеної проблематики потребують доопрацювання, аби в повній мірі відповідати правовій позиції КСУ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові режими відбування покарань досліджували В. В. Карелін, І. С. Яковець, К. А. Автухов [4]. В. О. Човган розглянув обмеження прав і свобод людини, що застосовуються до засуджених [5]. Окремі питання права на сім'ю засуджених до позбавлення волі аналізував О. О. Прасов [6]. О. М. Крук одним з перших звернув увагу на інститут короткострокових виїздів засуджених не як привілей, а як право з відповідними гарантіями його реалізації та механізмами контролю [7]. Така ідея узгоджується з міркуваннями зарубіжних науковців Л. Роберта та Е. Ларраурі [8]. Критичний аналіз практики застосування короткострокових виїздів в Україні провів А. Шимкович [9]. Відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі аналізували Т. В. Дуюнова та І. С. Яковець [10]. Право на приватне життя довічно засуджених - предмет наукових розвідок Л. П. Брич [11].

Разом з тим, досліджень, у яких прицільно аналізується право на короткострокові виїзди саме довічно засуджених, не так багато. Д. ван Зил Сміт та К. Епплтон побіжно аналізували практику європейських країн з цього питання [12]. В. Топчій, О. Колб, А. Бусел висловлювались проти надання довічно засудженим права на виїзди з установ виконання покарань, вважаючи це загрозою для національної безпеки [13].

Постановка завдання. Мета статті – з’ясувати обґрунтованість короткострокових виїздів за межі УВП у зв’язку з винятковими обставинами для засуджених довічно з позицій міжнародних стандартів, доктринальних положень та зарубіжного досвіду; виокремити основні правові позиції КСУ у Рішенні № 11-р(II)/2023 від 20 грудня 2023 року щодо цієї правової проблеми; оцінити приведення національного кримінально-виконавчого законодавства у відповідність з позицією КСУ.

Виклад основного матеріалу.
1. Обставини справи. Суб’єкт права на конституційну скаргу, пан А.О. Лужинецький (далі - заявник) понад 24 роки відбував покарання у вигляді довічного позбавлення волі. У 2022 році він звернувся до суду із клопотанням про надання йому короткострокового виїзду за межі установи виконання покарань (далі - УВП) з огляду на особисті та сімейні обставини (тяжкий стан здоров’я матері). 14 листопада 2022 року

Вінницький міський суд Вінницької області відмовив заявнику в такій можливості з огляду на те, що ч. 1 ст. 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі - КВК України) не надає право виїзду за межі УВП особам, які засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі та відбувають покарання в установах суворого режиму [14]. Цю позицію підтримав апеляційний суд [15], а Верховний суд відмовив у відкритті касаційного провадження [16].

Відтак, заявник звернувся до КСУ з проханням визнати неконституційність окремих приписів ч. 1 ст.111 КВК України, що не гарантують дозволу довічно засудженим, на короткочасні виїзди за межі колонії на території України у зв’язку з винятковими особистими обставинами.

2. Правова проблема. Зі змісту конституційної скарги вбачається основна правова проблема, розглянута КСУ у відповідному рішенні: чи сумісна із Конституцією України неможливість довічно засуджених мати короткочасні виїзди за межі УВП у зв’язку з винятковими особистими обставинами?

Важливо розуміти, що нормативно-правове регулювання зазначених питань на міжнародному, зарубіжному та національному рівнях, а також правова доктрина не завжди розрізняють і чітко виокремлюють різні підстави, за яких засуджені можуть тимчасово покидати пенітенціарні установи:

короткотерміновий виїзд за межі УВП ↙ ↘	
тюремна відпустка (<i>prison leave</i>)	виїзд у зв’язку з винятковими особистими обставинами (до прикладу, смерть чи хвороба близького родича)

Хоча Рішення КСУ №11-р(II)/2023 від 20 грудня 2023 року стосується специфічного виду тимчасового виїзду за межі УВП (а саме виїзду у зв'язку з винятковими особистими обставинами), для цілей цієї статті ми проаналізуємо відповідну правову проблему у різних контекстах, в тому числі і в аспекті prison leave.

3. Міжнародне та національне правове регулювання. Зазначена правова проблема перебуває в площині фундаментальних прав людини – права на повагу до приватного життя та заборони дискримінації. Отже, і розв'язок цієї проблеми неможливий без звернень до міжнародно-правової та національної регламентації права на приватне та сімейне життя в аспекті короткотермінових виїздів за межі УВП та заборони дискримінації довічно засуджених порівняно з іншими категоріями ув'язнених.

3.1. Право на повагу до приватного і сімейного життя.

Міжнародні стандарти

Загальні положення. Стаття 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі - ЄКПЛ, Конвенція) передбачає, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Обмеження цього права можливе, якщо воно: 1) здійснюється згідно із законом; 2) здійснюється в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання зловживанням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб; 3) є необхідним у демократичному суспільстві.

Специфічні положення по відношенню до короткострокових виїздів за межі УВП.

Європейський суд з прав людини. Європейський Суд з прав людини (далі - Суд, ЄСПЛ) неодноразово розглядав справи, пов'язані з відмовою ув'язненим або засудженим у короткострокових відпустках. Прецедентна практика Суду дозволяє виділити стандарти ст. 8 у таких категоріях справ: 1) ст. 8 Конвенції не гарантує ув'язненій особі безумовного права на відпустку для відвідування хворого родича або участі в похороні родича. Розгляд відповідних прохань з боку затриманих чи засуджених покладається саме на національні органи влади, а перевірка Суду обмежується розглядом оскаржуваних заходів у контексті права заявника на приватне та сімейне життя, враховуючи межі розсуду що залишаються за Договірними державами [17, §§ 26-39]; 2) якщо оскаржуваним заходом є заборона або відмова у короткостроковому виїзді, держава має продемонструвати, що таке обмеження права на приватне та сімейне життя було виправданим у кожному випадку [18, § 32]; 3) при оцінці того, чи заборона або відмова у короткостроковому виїзді була необхідною в демократичному суспільстві, Суд бере до уваги такі фактори: стадія кримінального провадження щодо заявника, характер кримінального правопорушення, характер заявника, тяжкість хвороби родича, ступінь споріднення, можливість відпустки під супроводом тощо [19, § 94];

Очевидно, що в залежності від обставин, позиція Суду в таких категоріях справ різна:

– у справі *Feldman v. Ukraine*, Суд встановив порушення ст. 8 Конвенції, оскільки затриманий заявник був позбавлений права взяти участь у похороні свого батька тільки на тій підставі, що національне законодавство не передбачало такої можливості [20, § 35]. У справі *Razvozhayev v. Russia and Ukraine and Udaltsov v. Russia*, Суд також виявив порушення щодо першого заявника, якому відмовили у виїзді на похорон матері. При цьому, Суд взяв до уваги, що: заявник не міг побачитися з матір'ю перед її смертю; заявник фізично міг приїхати на похорон, який відбувався наступного дня у тому самому місті, де він утримувався; брак часу на підготовку виїзду не був достатньою підставою для відмови, адже для похорону є типовим, що він організовується в дуже короткі строки і вважається невідкладною справою [21, § 268];

– у справі *Guimon v. France*, відмова засуджених за терористичні злочини залишити в'язницю під конвоем та віддати шану померлому батькові була визнана правомірною за ст. 8 ЄКПЛ. Суд ухвалив таке рішення, оскільки заявниця відбувала кілька тюремних строків за акти тероризму і була дійсним членом терористичних груп, а організація її виїзду передбачала б конвоювання на відстань майже 650 км з особливо суворими заходами безпеки [22, §§ 37-52].

Комітет Міністрів Ради Європи. Комітет Міністрів Ради Європи (далі - Комітет Міністрів, Комітет) у своїх рекомендаціях до держав-членів Ради Європи звертав увагу на необхідності права короткочасних виїздів ув'язнених за межі УВП як

для всіх ув'язнених загалом, так і для довічно засуджених зокрема. Подібні заклики містяться у:

– Рекомендації № R (82) 16 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо тимчасового залишення місць позбавлення волі, від 24 вересня 1982 року [23]. У преамбулі до Рекомендації, Комітет Міністрів зазначає, що короткочасні виїзди за межі в'язниці або відпустки (*prison leave*) є одним із засобів, що сприяють соціальній інтеграції ув'язнених. Відтак, Комітет рекомендує дозволити тимчасово залишати місця позбавлення волі за якомога ширшим переліком медичних, освітніх, професійних, сімейних та інших соціальних підстав (п. 1 Рекомендації). Комітет також визначає фактори, на підставі яких доречно ухвалювати рішення про надання дозволу на тимчасовий виїзд з місць позбавлення волі: характер і тяжкість правопорушення, тривалість покарання та строк вже відбутого покарання; особистість і поведінка ув'язненого, ризик, який цей засуджений може становити для суспільства (якщо такий ризик є); сімейне та соціальне становище ув'язненого; мета виїзду з місць ув'язнення, його тривалість та умови проведення.

– Рекомендації Rec(2003)22 Комітету Міністрів державам-членам про умовно-дострокове звільнення від 24 вересня 2003 року. У цій Рекомендації різні форми тюремних відпусток визначені як форма підготовки до умовно-дострокового звільнення засуджених (п. 14 Рекомендації) [24].

– Рекомендації Rec(2003)23 Комітету Міністрів державам-членам щодо організації адміністраціями

пенітенціарних установ відбування ув'язненими довічного та тривалих строків ув'язнення від 9 жовтня 2003 року [25]. Комітет закликає докласти особливих зусиль, щоб дозволити надання різних форм відпусток (якщо необхідно - під конвоем) для засуджених довічно чи на тривалі терміни (п.23b Рекомендації).

– Рекомендації Rec(2006)2 Комітету Міністрів державам-членам про Європейські пенітенціарні правила від 11 січня 2006 року [26]. Згідно з Правилами, завжди, коли це дозволяють обставини, ув'язненому має бути дозволено із супроводом або самостійно залишати пенітенціарну установу для відвідування хворого родича, присутності на похованні або з інших гуманітарних мотивів (п. 24.7 Європейських пенітенціарних правил).

Європейський комітет із запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Європейський комітет із запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі - Комітет запобігання катуванням, КЗК) у своїй доповіді щодо довічного ув'язнення наголошує на поступовій оцінці безпечності доступу конкретного довічно ув'язненого до спільноти спочатку у формі тимчасового залишення місця позбавлення волі в супроводі, потім без супроводу понад добу і, нарешті, умовно-дострокового звільнення (п. 79 Доповіді) [27].

Національне правове регулювання

Загальні положення. За ст. 32 Конституції України, ніхто не може зазнавати втручання в його особисте

і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Специфічні положення по відношенню до короткострокових виїздів за межі УВП. Відповідно до ч. 1 ст. 111 КВК України, засудженим, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і дільницях соціальної реабілітації виправних колоній середнього рівня безпеки та виховних колоніях, дозволяються короткочасні виїзди за межі колонії на території України на строк не більше семи діб, не включаючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше трьох діб), у зв'язку з такими винятковими особистими обставинами: смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого; стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї; одержання медичної допомоги, якщо така допомога не може бути надана установою виконання покарань, за наявності відповідного висновку лікаря такої установи.

3.2. Заборона дискримінації.

Міжнародні стандарти

Загальні положення.

Відповідно до ст. 14, користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або за іншою ознакою.

Специфічні положення по відношенню до короткострокових виїздів за межі УВП та довічно засуджених.

Європейський суд з прав людини. У практиці ЄСПЛ зустрічаємо випадки, коли відмова у короткостроковому виїзді за межі УВП певній категорії засуджених була розцінена як дискримінаційна практика. Так, у справі *Ēcis v. Latvia* ув'язненому чоловіку відмовили у відвідуванні похорону батька через те, що він перебував у в'язниці закритого типу, тоді як жінки, засуджені за такі ж злочини, утримувалися у в'язницях напівзакритого типу і мали право на виїзд за межі в'язниці [28, §§ 6-10]. ЄСПЛ визнав це порушенням ст. 14 у поєднанні зі ст. 8 Конвенції, вказавши, що хоча різне ставлення до ув'язнених чоловіків і жінок може бути виправданим в деяких випадках, повна заборона для чоловіків на виїзд з в'язниці навіть для відвідування похорону члена сім'ї не мала об'єктивного і розумного обґрунтування [28, § 93]. З цього рішення у взаємозв'язку з прецедентною практикою Суду у справах щодо довічно засуджених впливають такі стандарти: 1) усім ув'язненим, у тому числі тим, хто відбуває довічне ув'язнення, має гарантуватись можливість реабілітації та перспектива звільнення, якщо така реабілітація буде досягнута [29, § 114] – цей принцип застосовується незалежно від вчиненого злочину, тривалості призначеного покарання чи від статі ув'язненого [28, § 92]; 2) підтримка родинних зв'язків загалом та тюремна відпустка зокрема є важливими засобами сприяння соціальній реінтеграції та реабілітації всіх ув'язнених [28, § 92].

Комітет Міністрів Ради Європи. Комітет міністрів неодноразово наголошував на недопустимості різного ставлення до засуджених на підставі широкого кола ознак, зокрема строку чи режиму відбування покарання:

1) Рекомендація № R (82) 16 Комітету Міністрів державам-членам щодо тимчасового залишення місць позбавлення волі від 24 вересня 1982 року пропонує надати можливість короткострокових виїздів за межі УВП засудженим не лише у відкритих, але і в закритих місцях ув'язнення, якщо це сумісне з міркуваннями безпеки (п. 4 Рекомендації) [23];

2) Рекомендація Rec(2006)2 Комітету Міністрів державам-членам про Європейські пенітенціарні правила від 11 січня 2006 року вимагає, аби ці правила застосовувалися неупереджено, без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігійних, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, приналежності до національних меншостей, майнового статусу, народження або іншими ознаками (п. 24.7 Європейських пенітенціарних правил) [26].

Європейський комітет із запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Вже згадана доповідь Комітету запобігання катуванням щодо довічного ув'язнення передбачає, що при визначенні режиму відбування покарання засудженими довічно (зокрема, і їх права на відпустки), підхід має бути таким же, як і для інших засуджених, і включати: оцінку індивідуальної ситуації ув'язнених; управ-

ління ризиками з планами задоволення потреб особи та зменшення ймовірності повторного вчинення злочину в довгостроковій перспективі, забезпечуючи при цьому необхідний рівень захисту для інших; регулярні перевірки заходів безпеки (п. 80 Доповіді) [27].

Національне правове регулювання

Загальні положення. Відповідно до ст. 24 Конституції України, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Відповідно до ч. 5 ст. 7 КВК України, дискримінація засуджених за цими ж або іншими ознаками також забороняється.

Специфічні положення по відношенню до короткострокових виїздів за межі УВП та довічно засуджених.

За ст. 18 КВК України, довічно засуджені жінки можуть відбувати покарання у секторі середнього рівня безпеки виправної колонії мінімального рівня безпеки або ж у виправній колонії середнього рівня безпеки; довічно засуджені чоловіки – у секторі максимального рівня безпеки колонії середнього рівня безпеки або ж у виправній колонії максимального рівня безпеки. Згідно з ст. 11 КВК України, короткочасний виїзд за межі УВП може надаватись засудженим, які тримаються у колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами. Отже, довічно засуджені в Україні позбавлені

можливості короткострокових виїздів за межі УВП.

3.3. Відповідальність за вчинення злочину при порушенні умов виїзду.

Найчастішим аргументом проти надання засудженим (зокрема довічно) права на виїзд за межі УВП є ймовірність повторних злочинів [30]. Дійсно, не варто відкидати такий ризик. Подібні випадки трапляються, деякі навіть отримали оцінку з боку ЄСПЛ. У справі *Maiorano and Others v. Italy*, довічно засуджений вчинив подвійне вбивство під час денного звільнення (дозвіл на звільнення надали незважаючи жорстокі злочини (зґвалтування та вбивство) та незадовільну поведінку засудженого у в'язниці; при цьому прокуратура мала інформацію від інформатора про планування нових злочинів, але не повідомила про це суд) [31, §§ 8-9, 42-48]. Розглядаючи скаргу родичів вбитих, ЄСПЛ визнав порушення ст. 2 Конвенції (право на життя) з боку Італії, оскільки влада не забезпечила належний контроль та не врахувала всі ризики при послабленні режиму небезпечного злочинця [31, §§ 119-122].

Хоч відповідна справа безпосередньо не стосується ст. 8 Конвенції, ЄСПЛ у ній певною мірою встановлює стандарти щодо короткострокових виїздів засуджених. Його ми розуміємо і формулюємо так: ризик вчинення повторного злочину при відпустці засудженого не нівелює такої можливості, але встановлює позитивний обов'язок держави здійснити належний контроль та врахувати всі ризики при наданні дозволу на виїзд. Дійсно, саме держава несе відповідальність за потенційну шкоду, заподіяну ув'язненими

як всередині в'язниці, так і за її межами під час тимчасового звільнення або перебування у напіввідкритих режимах [30].

4. Позиції українських та зарубіжних науковців.

Короткострокові виїзди за межі УВП загалом. В українській правовій науці тимчасові виїзди за межі УВП традиційно розглядали не як складову певного права (до прикладу, права на особисте та сімейне життя), а в розрізі інституту заохочень та стягнень при відбуванні покарання [4]. Разом з тим, у дисертаційній роботі О. М. Крук чи не вперше обґрунтував необхідність трансформації інституту короткострокових виїздів за межі в'язниць з привілею в право засуджених з відповідними правовими гарантіями його реалізації та механізмами контролю [7, с. 159]. Вчений пропонував також революційний в певному сенсі підхід до реалізації цього права, за яким не засуджений має доводити необхідність виїзду, а адміністрація установи повинна надати обґрунтування для відмови в такій можливості [7, с.160]. Поступова гармонізація національної правової рамки з стандартами Ради Європи призвела і до зміни підходів в дослідженні тимчасових виїздів з УВП - все частіше така можливість засуджених розглядалась як елемент прав і свобод засуджених загалом [32, с.163], або як реалізації окремих прав, наприклад права на сім'ю [33, с. 153]. Критичний аналіз імплементації цього права в Україні здійснив А. Шимкович, який дійшов висновку, що, попри законодавче закріплення та декларативне прагнення до європеїзації, короткострокові виїзди як інструмент ресоціалізації засуджених залишаються

здебільшого невикористаним, та функціонують як екстраординарний привілей для обмеженого кола засуджених чи винагорода за їх добру поведінку [9, с. 205].

Зарубіжні науковці схильні розцінювати *prison leave* саме як право. Л. Роберт та Е. Ларраурі зазначають, що хоча ЄСПЛ не визнає тюремну відпустку правом на міжнародному рівні, оскільки ув'язнені повинні мати можливість на розгляд їхньої справи щодо відпустки, останню варто розглядати не як привілей, а саме як право [8, с. 255-256]. Автори наголошують на прозорих критеріях надання тюремних відпусток та чітких повноваженнях тюремної адміністрації пенітенціарних установ при цьому [8, с.256]. Вчені переконані, що тимчасові виїзди з УВП є першим важливим кроком на шляху реінтеграції засуджених в суспільство [34, с. 136].

Короткострокові виїзди за межі УВП для довічно засуджених. Українські науковці певний час оминали увагою можливість виїзду з УВП довічно засуджених. Презюмуємо, що це пов'язано з відсутністю такої можливості на законодавчому рівні. Право на повагу до приватного життя частіше значно частіше аналізували на прикладі побачень, що надаються засудженим довічно. До прикладу, у роботі Т. В. Дуюнової та І. С. Яковець щодо відбування довічного ув'язнення надання права на короткотерміновий виїзд за межі в'язниць не згадується взагалі, в той час можливість побачень довічно засуджених розглядається детально [10]. Аналізуючи стан дослідження права на повагу до приватного життя засуджених довічно в українській науковій літературі, Л. П. Брич також

не зазначає виїзд за межі УВП як проблемне наукове питання [11]. У подальшій публікації авторка анонсує наукові розвідки з цієї теми [35].

У наукових публікаціях все ж знаходимо прояви дискусії щодо надання довічно засудженим права на короткотерміновий виїзд з УВП. Так, В. О. Човган зазначає, що чинна редакція КВК надає право на виїзд за межі в'язниці обмеженому колу засуджених, виключаючи всіх інших ув'язнених, незалежно від причин виїзду чи поведінку засудженого та його індивідуальних ризиків [5, с. 536]. Автор вбачає у цьому невідповідність стандартам ЄКПЛ. В. Топчій, О. Колб, А. Бусел навпаки виступають проти розширення суб'єктного складу засуджених, що мають право на короткостроковий виїзд за межі УВП. Вчені вважають, що довічно ув'язнені не повинні мати права на короткострокові виїзди за межі колоній, навіть при виняткових обставинах: існуючі правові обмеження для цієї категорії засуджених є обґрунтованими з огляду на тяжкість вчинених злочинів, рівень їх суспільної небезпеки, режим відбування та мету їх покарання, а послаблення цих обмежень - загроза для національної безпеки України [13].

Д. ван Зил Сміт та К. Епплтон апелюють до того, що утримання довічно засуджених в установах з більш відкритим режимом (з правом тимчасових виїздів) перед їх остаточним виходом на волю насправді становить інтерес не тільки для самих засуджених, але й для суспільства, в яке засуджений має намір повернутись і яке має переконатись у спроможності засудженого це зро-

бити в умовах кількаденної відпустки [12, с. 223].

5. Зарубіжний досвід.

Практика короткострокових виїздів за межі в'язниць або тюремних відпусток поширена в ряді європейських країн (Бельгія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Швеція), де довічно ув'язненим дозволяється навчатися або працювати за межами УВП, а також підтримувати сімейні зв'язки [12, с. 223] [36].

Правове регулювання короткострокових виїздів довічно засуджених і їхніх тюремних відпусток в практиці інших країн має такі особливості:

1) встановлення строку відбування покарання, що надає право на виїзд за межі пенітенціарних установ. Відповідно до п. 3 ст. 13 німецького Закону про виконання покарань 1976 року, довічно засудженому може бути надано відпустку після відбуття 10 років позбавлення волі, або при переведенні до відкритої в'язниці [37]. У Фінляндії ст. 3 Розділу 14 Закону про позбавлення волі від 2010 року передбачає таке право після відбуття 12-річного строку позбавлення волі, а для засудженого, який вчинив злочин у віці до 21 року – після відбуття 10 років [38]. Частина 5 ст. 139 КВК Польщі дозволяє застосовувати до засуджених довічно заохочення у вигляді права виїзду з в'язниці після спливу 15-річного терміну [39]. Нарешті, шведський Закон про в'язниці 2010 року у § 1 Глави 10 передбачає, що довічно ув'язненому може бути надано дозвіл перебувати поза в'язницею після відбуття 18 років позбавлення волі [40].

2) встановлення додаткових умов для виїзду довічно засуджених

за межі УВП. До прикладу, за ст. 49-2 Кримінально-виконавчого кодексу Латвії, приймаючи рішення про надання довічно засудженому дозволу на виїзд за межі колонії, начальник колонії додатково враховує вид і ступінь тяжкості кримінального правопорушення, вчиненого засудженим, а також тривалість призначеного покарання та його відбуту частину [41].

Право на виїзд довічно засуджених з місць позбавлення волі також розглядалось на рівні конституційних судів. Федеральний Конституційний Суд Німеччини 28 червня 1983 року виніс рішення за конституційними скаргами довічно засуджених щодо надання їм відпусток (BVerfGE 64, 261). Двоє літніх засуджених відбували довічне ув'язнення за масові вбивства в концтаборах. Після 10 років ув'язнення заявники, маючи позитивні характеристики та проблеми зі здоров'ям, звернулися за наданням відпусток, однак отримали відмови. Федеральний Конституцій-

ний Суд вказав, що відпустки є важливим інструментом збереження соціальних зв'язків і тяжкість злочину не може бути єдиним критерієм при вирішенні відповідного питання. Обов'язковому врахуванню підлягають також вік засудженого, стан його здоров'я, тривалість фактично відбутого покарання та перспективи ресоціалізації. За результатами розгляду Суд визнав порушення конституційних прав заявників, скасував попередні рішення та направив справи на новий розгляд [42].

6. Правова позиція та рішення Конституційного Суду України.

Розглядаючи конституційну скаргу заявника щодо неможливості короточасних виїздів за межі УВП для довічно засуджених, КСУ проаналізував цей інститут у двох контекстах – в розрізі права на особисте та сімейне життя та в розрізі позитивного обов'язку держави забезпечити можливість соціальної реабілітації засуджених довічно [1]:

гідність є фундаментальною цінністю, притаманною усім людям незалежно від статусу (п 2.2.1 Рішення) ↓	
режим відбування покарання, зокрема і довічного ув'язнення, має відповідати цій цінності та не може призводити до знищення людини як особистості, приниження та знецінення її моральних, психологічних, духовних якостей і потреб (п 2.2.2 Рішення) ↓	
можливість відвідати тяжкохворого близького родича або бути присутнім на його похованні ↙ ↘	
З одного боку - складова конституційного права на недоторканність особистого та сімейного життя (п. 2.3.1 Рішення) ↓	З іншого боку - важлива умова виправлення й соціальної реабілітації довічно засуджених, що становить позитивний обов'язок держави сприяти цій реабілітації (п. 4.3 Рішення) ↓

Ненадання цієї можливості довічно засудженим є обмеженням цього права (п. 4.2 Рішення) ↓	Ненадання цієї можливості довічно засудженим означає ненадання їм шансу скористатися важливими засобом виправлення і ресоціалізації (п. 4.3 Рішення) ↓
Обмеження цього права відбувається на підставі єдиного критерію - тяжкості вчиненого злочину (п. 4.2.2. Рішення) ↓	Ненадання цього шансу відбувається на підставі єдиного критерію - тяжкості вчиненого злочину (п. 4.3 Рішення) ↓
Така практика є недомірним обмеженням конституційного права на приватне життя, що також є посяганням на людську гідність, рівність особи в гідності з іншими людьми та невіддільність її засадничих прав (п. 4.2.2. Рішення)	Така практика вказує на невиконання державою позитивного обов'язку щодо соціальної реабілітації довічно засуджених, що, а отже і щодо визнання людської гідності як найвищої цінності (п. 4.3 Рішення)

Таким чином, позиція КСУ чітка: довічно засуджені повинні мати можливість відвідати тяжкохворого близького родича або бути присутнім на його похованні. Разом з тим, Конституційний Суд визнає, що така можливість не має бути безумовною (п. 4.2.1 Рішення). Перед наданням дозволу на виїзд довічно засудженому держава повинна провести всебічне індивідуальне оцінювання загрози для суспільної безпеки та громадського порядку з боку кожного засудженого довічно, яке не зводиться лише до врахування тяжкості скоєного нею злочину (п. 4.2.2 Рішення). КСУ також допускає встановлення ряду додаткових умов для виїзду такої категорії засуджених з місць позбавлення волі: розгляд відповідних питань в суді; суворе обмеження виїздів в часі; супровід таких осіб тощо (п. 4.4. Рішення).

Відсутність правового регулювання цих питань КСУ оцінив не просто як законодавчу прогалину (лаку-

ну), а як законодавче упущення - невиконання державою позитивного обов'язку з унормування в законі певного сегмента відносин у кримінально-виконавчій ділянці щодо короточасних виїздів за межі колонії на території України засуджених до довічного позбавлення волі осіб у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича (п. 4.4. Рішення).

На підставі вказаних міркувань, КСУ:

1) визнав такими, що не відповідають Конституції України окремі приписи ч.1 ст. 111 КВК України в тім, що вони унеможливають застосування до засуджених довічно короточасних виїздів за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого;

2) доручив Верховній Раді України протягом трьох місяців при-

вести нормативне регулювання, установлене окремими приписами ч. 1 ст. 111 КВК України, у відповідність до Конституції України та винесеного рішення.

7. Значення позиції Конституційного Суду України та вплив рішення на подальше правове регулювання.

Правова позиція КСУ щодо можливості довічно засуджених у виняткових випадках виїхати на короткий строк виїхати з місць позбавлення має особливості. По-перше, в цьому питанні КСУ встановив вищий національний стандарт прав людини, ніж міжнародні стандарти ЄСПЛ. Суд вказує на важливість контакту засуджених з рідними в аспекті приватного життя та реабілітації, але не гарантує права засуджених на виїзд. Конституційний Суд України у цьому плані зайняв більш проактивну позицію. КСУ вказав на обов'язок держави гарантувати короткостроковий виїзд за межі УВП у виняткових випадках всім категоріям засуджених, в тому числі засудженим довічно. По-друге, такій проактивній позиції КСУ не передувало порушення Україною своїх зобов'язань за Конвенцією, констатоване рішенням ЄСПЛ [43]. Саме КСУ, а не суди міжнародних юрисдикцій, виявив ініціативу у посиленні стандарту щодо прав довічно засуджених - категорії осіб, права яких можуть правомірно обмежуватись з боку держави найбільше та найсуворіше. По-третє, це Рішення узгоджується із позицією КСУ у справі про перегляд вироку довічно засудженої особи. Конституційний Суд у цій справі вказав, що кожен довічно засуджений має право на досягнення прогресу при відбуванні покарання, кінцевою

метою якого має бути можливість остаточного звільнення засудженого та повторна інтеграція у суспільство. Тому логічно, що КСУ визнав неконституційною практику, яка не дає засудженим можливості продемонструвати цей прогрес: у виняткових випадках мати можливість виїзду з пенітенціарних установ, що могло б підтвердити чи спростувати здатність засудженого безпечно перебувати в суспільстві.

Однак постає питання: чи встановлення такого високого стандарту прав засуджених довічно загалом виправдане? На нашу думку, такі стандарти дійсно високі, але не можуть вважатися надмірним розширенням прав:

– в контексті права на приватне життя – можливість виїзду довічно засуджених з місць позбавлення волі, по-перше, не гарантує права на тюремну відпустку, а по-друге, не передбачає таку можливість для кожного довічно засудженого і в кожному випадку. Мова йде про можливість подати відповідне звернення в дуже обмежених випадках (тяжка хвороба або смерть близького родича), перевірку попередньої поведінки засудженого і лише після цього сам виїзд. Це, у свою чергу, допускає обґрунтовану відмову у виїзді, а отже й правомірне обмеження права на приватне життя;

– в контексті «права на надію» – можливість виїзду довічно засуджених з місць позбавлення волі є одним з етапів їх виправлення та ресоціалізації. Отже, хоч і гарантуватися така можливість повинна всім довічно засудженим, вважаємо, що фактично нею можуть скористатися лише ті засуджені, що стали на шлях

виправлення та ресоціалізації і продемонстрували це під час відбування покарання.

Гарантії, до запровадження яких закликає КСУ, не є унікальними. Виїзд довічно засуджених в особливих випадках і в рамках тюремної відпустки практикується в Європі. Очевидно, однак, що при цьому мають бути враховані правові реалії України, зокрема контекст повномасштабного вторгнення (хоч нагадаємо, що при визволенні Херсонської області охорону обласного СІЗО забезпечували довічно засуджені, які самі згуртувалися, бо хотіли пов'язати життя з Україною і не бажали погіршувати своє правове становище [44]).

На виконання вказаних гарантій Верховна Рада України (далі – ВРУ) прийняла за основу Проект Закону про внесення змін до статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 20 грудня 2023 року № 11-р(П)/2023 (далі - Проект 12127, Проект) [45]. Проект 12127 дещо реформує систему короткострокових виїздів за межі УВП загалом, але в аспекті засуджених довічно: 1) дозволяє виїзд за межі виправної колонії на території України, крім тимчасово окупованої, на строк не більше однієї доби, не включаючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше трьох діб); 2) визначає параметри надання дозволу на виїзд - остання наявна оцінка поведінки засудженого та ризику вчинення кримінального правопорушення; 3) встановлює необхідність переміщення засудженого до та з місця призначення, а не його самостійний переїзд, а також забезпечення

охорони засудженого вартою колонії.

Законопроект загалом оцінюють позитивно [46]. Експерти критикують окремі положення: лише два критерії надання дозволу на виїзд, кожен з яких стосується поведінки засудженого, недостатньо мінімізують корупційні ризики при прийнятті відповідних рішень; вказані умови потрібно конкретизувати [47]; права на короточасний виїзд за межі колонії у зв'язку з винятковими обставинами позбавлені довічно засуджені, які утримуються в слідчих ізоляторах (це дозволяється під час воєнного стану та протягом двох років з моменту його припинення чи скасування – ст. 150 КВК України) [48]; запропонований термін набрання чинності відповідним законом (через три місяці після припинення або скасування воєнного стану в Україні) не узгоджується з Рішенням КСУ та відкладає унормування цього питання [49]; проект виносить питання виїзду довічно засуджених за межі УВП на розгляд адміністрацій пенітенціарних установ, а не суду [49]; проект не визначає порядку дій для забезпечення короточасних виїздів за межі колоній на тимчасово окуповану територію [50].

Поділяємо і закликаємо прислухатись до перших двох зауважень, їх обґрунтованість і доцільність не викликає сумніву. Разом з тим, питання про судовий розгляд звернень засуджених про виїзд та часові і територіальні межі дії відповідного законопроекту потребують детальної оцінки.

Судовий розгляд питань про виїзд засуджених за межі УВП, на нашу думку, не сприятиме своєчас-

ному ухваленню рішень в таких справах. За конкретних та чітких критеріїв надання дозволу на виїзд з боку пенітенціарної установи адміністрація УВП матиме всі повноваження для ухвалення об'єктивного рішення про виїзд засудженого в доволі стислі строки. Додатковим запобіжником для зловживання з боку пенітенціарних установ є також право засудженого оскаржити відмову у виїзді в судовому порядку.

Виїзд довічно засуджених під час воєнного стану створює додаткові безпекові ризики. З огляду на масові ракетні обстріли, неконтрольований обіг зброї, залучення правоохоронних органів насамперед до протидії збройній агресії гарантувати належним чином безпеку вартових, самого засудженого, сторонніх осіб (до прикладу, на похованні), а також своєчасне повернення до УВП об'єктивно неможливо. Пропозиції проєкту 12127 таки не можуть бути втілені в умовах повномасштабного вторгнення.

Забезпечення виїздів за межі колоній на тимчасово окуповану територію також видається примарною перспективою. Виїзд довічно засуджених за межі УВП здійснюється самими УВП і фактично передбачає конвоювання. Таке транспортування на території, над якими Україна не здійснює ефективного контролю, по-перше, неможливе через необхідність перетинати лінію бойового зіткнення, а по-друге, наражає на небезпеку як засудженого, так і варту. З позицій ЄСПЛ відстань та складність у добиранні враховуються при вирішенні питання про виїзд засуджених за межі УВП, а неможливість забезпечити виїзд на

підставі таких факторів не становить порушення права на приватне життя.

З врахуванням доречних пропозицій до проєкту 12127 його остаточно прийняття здатне виправити неконституційність окремих приписів ч. 1 ст. 11 КВК України та забезпечити засудженим довічно як право на повагу до їх приватного життя, так і реальну можливість їх реінтеграції.

Висновки. Конституційний Суд України у справі щодо особистого і сімейного життя довічно засудженої особи порушив проблему короткочасних виїздів довічно засуджених за межі УВП у виняткових випадках.

Згідно з міжнародними стандартами, можливість засуджених виїжджати за межі пенітенціарних установ, хоч і не є правом самим по собі, але може розглядатись як складова права на повагу до особистого та сімейного життя. В реалізації чи обмеженні цього права не допускається дискримінація. Для засуджених довічно виїзди за межі УВП становлять також практичний аспект реабілітації та можливості повернення до нормального життя в суспільстві. Ряд європейських держав гарантує таку можливість як засудженим загалом, так і довічно засудженим зокрема. Науковці також розцінюють ці виїзди не як привілей, а як право, реалізація якого має і реабілітаційну мету.

Згідно з рішенням Конституційного Суду України, відсутність у довічно засуджених осіб можливості у виняткових випадках виїхати за межі УВП становить надмірне обмеження права на приватне життя та не забезпечує важливого аспекту їх реабілітації, сприяння якій-

обов'язок держави. Отже, приписи ч. 1 ст. 111 КВК України в частині позбавлення довічно засуджених можливості на короткий термін та у виняткових випадках виїхати за межі колонії визнано неконституційними.

Верховна Рада України поки не внесла необхідних змін до ст. 111 КВК України, нова редакція цієї статті досі на етапі законодавчої ініціативи. Проект Закону України № 12127, хоч і містить прогресивні по-

ложення, потребує суттєвого доопрацювання в частині надання дозволу на виїзд довічно засудженим незалежно від місць їх утримання та чітких критеріїв при ухваленні відповідно рішення. Доопрацювання та ухвалення цього Проекту дозволить забезпечити довічно засудженим право на приватне життя та можливість реінтеграції в повній мірі.

Список використаних джерел

1. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) від 16 вересня 2021 року № 6-р(П)/2021.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та за конституційним зверненням громадянина Савчука Миколи Миколайовича про офіційне тлумачення положень Кримінального кодексу України 1960 року із змінами, внесеними Законом України "Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України" від 22 лютого 2000 року № 1483-III, щодо їх дії в часі у взаємозв'язку із положеннями статті 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152, пункту 1 розділу XV "Перехідні положення" Конституції України, статті 73 Закону України "Про Конституційний Суд України", частини другої статті 4, частин першої, третьої, четвертої статті 5, частини третьої статті 74 Кримінального кодексу України 2001 року (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) від 26 січня 2011 року № 1-рп/2011.

3. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі) від 20 грудня 2023 року № 11-р(П)/2023.

4. Правове регулювання застосування заходів заохочення та стягнення у процесі виконання покарань, пов'язаних з ізоляцією засуджених : монографія / В. В. Карелін, І. С. Яковець, К. А. Автухов; ред.: А. Х. Степанюк; Нац. акад. прав. наук України, НДІ вивч. пробл. злочинності ім. В.В. Сташиса. Харків : Право, 2014. 239 с.

5. Човган В. О. Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування : монографія. Харків : Права людини, 2017. 608 с.

6. Прасов, О. О. Право осіб, засуджених до позбавлення волі, на сім'ю. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 3, т. 2. С. 110–115.
7. Крук О. М. Правове регулювання короткострокових виїздів засуджених за межі колоній в Україні: дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 215 с.
8. Robert, L., & Larrauri, E. (2020). Hafturlaub in Europa: Einige Gründe, darüber nachzudenken. *Kriminologie - Das Online-Journal | Criminology - The Online Journal*, 2(2), 251–263. <https://doi.org/10.18716/ojs/krimoj/2020.2.9>.
9. Symkovych, A. The Eye of a Needle: Temporary Prison Leave in Ukraine. *Eur J Crim Policy Res* 26, 195–210 (2020). <https://doi.org/10.1007/s10610-019-09433-3>.
10. Дуюнова Т. В., Яковець І. С. Виконання покарання у виді довічного позбавлення волі : монографія / за заг. ред. А. Х. Степанюка.. Х. : Право, 2015. 192 с.
11. Брич Л. Право на повагу до приватного і сімейного життя для засуджених до довічного позбавлення волі у світлі практики Європейського суду з прав людини щодо України: стан дослідження проблеми в українській науковій літературі. *Університетські наукові записки*. 2023. № 6 (96). С. 94-105.
12. Zyl Smit, Dirk van, and Catherine Appleton. *Life Imprisonment : A Global Human Rights Analysis*. Harvard University Press, 2019. <http://www.jstor.org/stable/j.ctvckq60v>
13. Топчий В., Колб О., Бусел А. Розширення прав засуджених до довічного позбавлення волі – одне із джерел посягань на національну безпеку України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2023. № 2. С. 101-108. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2023.2.12>.
14. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 14 листопада 2022 року у справі № 127/20212/22, режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107409821>.
15. Ухвала Вінницького апеляційного суду від 08 лютого 2023 року року у справі № 127/20212/22, режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108876908>.
16. Ухвала Касаційного кримінального суду від 28 лютого 2023 року у справі № 127/20212/22, режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109273726>.
17. Płoski v. Poland, application no. 26761/95, judgment of 12 November 2002, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60733>.
18. Schemkamper v. France, application no. 75833/01, judgment of 18 October 2005, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70633>.
19. Lind v Russia, application no. 25664/05, judgment of 6 December 2012, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83817>.
20. Feldman v. Ukraine, application no. 42921/09, judgment of 12 January 2012, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108496>.
21. Razvozhayev v. Russia and Ukraine and Udaltsov v. Russia, applications no. 75734/12 and 2 others, the judgment of 19 November 2019, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-198480>.
22. Guimon v. France, application no. 48798/14, judgment of 11 April 2019, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192218>.
23. Recommendation No. R (82) 16 of the Committee of Ministers to Member States on prison leave (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 1982), available at: <https://pjp-eu.coe.int/documents/41781569/42171329/CMRec+%2882%29+16+on+prison+leave.pdf/e78b7948-96a4-4d9d-b310-e59ffc5a7f15>
24. Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to member states on conditional release (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003), available at: <https://rm.coe.int/16800ccb5d>
25. Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term

prisoners (Adopted by the Committee of Ministers on 9 October 2003), available at: <https://pjp-eu.coe.int/documents/41781569/42171329/CMRec+%282003%29+23+on+the+management+of+life+sentence+and+other+long+term+prisoners.pdf/bb16b837-7a88-4b12-b9e8-803c734a6117>

26. Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006), available at: <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae>

27. Situation of life-sentenced prisoners Extract from the 25th General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), published in 2016, available at: <https://rm.coe.int/16806cc447>

28. Ēcis v. Latvia, application no.12879/09, judgment of 10 January 2019, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-188991>

29. Vinter and Others v. the United Kingdom, applications nos. 66069/09 and 130/10 and 3896/10, Grand Chamber Judgement of 9 July 2013, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664>.

30. Symkovych, A. (2022). Untrustworthy subjects? Risks, blame and gradual prison release in Ukraine. *European Journal of Criminology*, 19(5), 1225-1242. <https://doi.org/10.1177/1477370820960613>.

31. Maiorano and Others v. Italy, Application No. 28634/06, judgement of 15 December 2009, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96250>.

32. Кримінально-виконавче право України : підручник : Т. I (у 2-х т.) / [Музика А. А., Конопельський В. Я., Письменський Є. О та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. Ю. Бараша. Київ : ФОП Кандиба Т. П. 2018. 364 с.

33. Права та законні інтереси засуджених до позбавлення волі в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : монографія / К. А. Автухов, А. П. Гель, О. Г. Колб [та ін.] ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків : Право, 2015. 246 с.

34. Robert, L., Larrauri, E. (2020) First Steps Towards Freedom : Prison Leave Across Europe. *Eur J Crim Policy Res* 26, 135–140. <https://doi.org/10.1007/s10610-020-09451-6>

35. Брич Л. Право на повагу до приватного і сімейного життя для засуджених до довічного позбавлення волі у світлі практики Європейського суду з прав людини щодо України: умови правомірного обмеження та класифікація порушень. *Університетські наукові записки*. 2024. № 1 (97). С. 45–58.

36. Schartmueller D. (2015). Life imprisonment in Scandinavia. The ultimate punishment in the penal environments of Denmark, Finland, and Sweden (*Unpublished doctoral dissertation*). Northern Arizona University, Flagstaff, AZ.

37. StVollzG - Gesetz über den Vollzug der Freiheitsstrafe und der freiheitsentziehenden Maßregeln der Besserung und Sicherung. Gesetze im Internet. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stvollzg/BjNR005810976.html>

38. Vankeuslaki 23.9.2005/767. FINLEX. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767>

39. Kodeks karny wykonawczy Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557. Internetowy System Aktów Prawnych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970900557/U/D19970557Lj.pdf>

40. Fängelselag (2010:610). Sveriges riksdag. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/fangelselag-2010610_sfs-2010-610/#K10

41. Latvijas Sodū izpildes kodekss. LIKUMI.LV. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/90218-sentence-execution-code-of-latvia>

42. DFR - BVerfGE 64, 261 - Hafturlaub. Internetprojekte Prof. Dr. Axel Tschentscher, LL.M., M.A. URL: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv064261.html>
43. Petukhov v. Ukraine (No. 2), application no. 41216/13, Chamber judgment of 12 March 2019, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-6352367-8314795>.
44. Олена Висоцька Можемо давати майстер-класи іншим країнам щодо утримування військовополонених. Ukrinform. Назва з екрана: 03.03.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3677438-olena-visocka-zastupnica-ministra-usticii.html>
45. Проект Закону про внесення змін до статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 20 грудня 2023 року № 11-п(II)/2023 № 12127 від 16.10.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45075>.
46. Лист Національної асоціації адвокатів України Голові комітету Верховної Ради України з питань правової політики Денису Маслову № 1912/0/2-24 від 18.11.2024 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/2646846>.
47. Оглядове дос'є Дослідницької служби Верховної Ради України щодо деяких прав засуджених до довічного позбавлення волі. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33287.pdf>.
48. Висновок комітету з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин від 12.11.2024 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/2616722>.
49. Лист Уповноваженого Верховної Ради з прав людини Голові комітету Верховної Ради України з питань правової політики Денису Маслову № 15507.2/24/43.3 від 11.11.2024 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/2646843>.
50. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 20 грудня 2023 року № 11-п(II)/2023». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/2607782>.

Karachevska Hanna, Assistant at the Department of Theory of Law and Human Rights of Ukrainian Catholic University
ORCID: 0000-0002-4339-2898

Decision of Constitutional Court of Ukraine on Personal and Family Life of a Person Sentenced to Life Imprisonment: Analysis and Significance

The article analyses the decision of the Constitutional Court of Ukraine regarding the unconstitutionality of prohibiting short-term leaves from penitentiary institutions for life prisoners due to exceptional personal circumstances. It is determined that the relevant issues concern the right to respect for private life and the prohibition of discrimination. The international standards of the right to respect for private life and prohibition of prisoner discrimination are examined, particularly the ECtHR practice regarding temporary prison leaves and criminal offences committed during such leaves. National legal norms regulating temporary leave from places of detention are

identified. The legal regulation of this issue in European countries where life prisoners are given the opportunity for short-term leave after serving a specific term of punishment is analysed. Scientific trends towards understanding short-term prisoner leave not as a privilege but as an essential tool for rehabilitation and social reintegration are revealed. The CCU's argumentation for recognising the prohibition of short-term leaves for life prisoners as unconstitutional is examined on two parameters: as a disproportionate restriction of the right to private life and as the state's failure to fulfil its positive obligation to ensure rehabilitation opportunities for prisoners. The CCU's proactive position and establishment of high human rights protection standards in this decision are noted. The implementation status of the CCU decision and the draft law providing for short-term leave for life prisoners are analysed. Problematic issues of the relevant legislative initiative are identified. The role of the CCU decision regarding the personal and family life of a person sentenced to life imprisonment for further reform of this punishment in Ukraine is outlined.

Keywords: *life imprisonment; short-term leave from penitentiary institution due to exceptional personal circumstances; respect for personal and family life; prohibition of discrimination; rehabilitation.*